

ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОГО В ОПОВІДАННІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ „ЖАЛЬ” ТА ПОВІСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА „ХУДОЖНИК”

Представлено концепції Тараса Шевченка та Лесі Українки, проаналізовано їх світоглядні позиції стосовно предмету естетики, окреслено роль краси в житті людини.

Ключові слова: ідеал, прекрасне, категорія, мистецтво, життя, щастя, художник.

Прекрасне є категорією, яка завжди позначається актуальністю та значущістю щодо всіх сфер мистецтва: літератури, живопису та ін. Варто зазначити, що прекрасне посідає неабияке місце у світоглядній позиції людини. Ця естетична категорія „здавна була предметом дискусій, зіткнення різних думок і уявлень. Важко визначити, коли у мові з’явилося поняття прекрасне, однак відомо, що історичні уявлення про красу нерідко суперечать одне одному” [2, 74].

У сучасній практиці існує безліч дефініцій прекрасного, які становлять собою плюралістичну систему з різноманітними, почасти заперечними, взаємовиключними твердженнями.

У вітчизняному літературознавстві побутує думка, що прекрасне виражає ту грань естетичного опанування світу, яка відповідає ідеалові людини і супроводжується почуттям естетичної насолоди [4, 571]. Критерії прекрасного визначені залежно від позицій об’єкта або суб’єкта. „Мірою прекрасного з боку об’єкта є симетрія, гармонія, пропорція, ансамбль його природних властивостей, які забезпечують позитивне значення явищ для людини; з боку суб’єкта мірою прекрасного є духовне багатство вільної особи, яка невимушено, незацікавлено (з прагматичного погляду) сприймає світ” [4, 571].

Таким чином, категорія прекрасного „характеризує явища з боку досконалості, які мають найвищу естетичну цінність” [8, 271].

Уявлення про ідеали краси на противагу раз і назавжди затвердженим та стабільним категоріям є активною та рухливою конструкцією, оскільки самі погляди на прекрасне постійно перебувають у процесі змін.

Зазначена нами категорія дедалі інтенсивніше стає об’єктом дослідження не тільки філософів, але й літературознавців. Це явище спричиняється тим, що „стремління до краси є питома людині” [6, 37]. Але варто акцентувати увагу на тому, що в першу чергу літератора цікавить краса не заради краси як такої, він сприймає її в філософському сенсі.

Отже, прекрасне, будучи філософською категорією, має своє втілення насамперед у літературі. Унікальність (своєрідність) категорії прекрасного полягає в тому, що прекрасне в змозі забезпечити щільний зв’язок між естетикою та літературою.

Розглядаючи літературний процес від його витоків і до сучасності, доцільно наголосити на тому, що еволюція уявлень про прекрасне завжди була істотним чинником для розвитку літератури. Осягнути таїну краси серед плеяди українських поетів та письменників намагалися Тарас Шевченко та Леся Українка.

Визначальними звучать слова, виголошені устами героїні Лесі Українки: „Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає”. Своє захоплення перед красою виражає і Т. Шевченко: „Я люблю, или лучше сказать обожаю все прекрасное как в самом человеке, начиная с его прекрасной наружности, так само если не больше, и возвышенное, изящное произведение ума и рук человека” [7, 189].

У творчості Т. Шевченка та Лесі Українки можна виокремити авторську концепцію прекрасного, що становить собою систему взаємопов’язаних уявлень та понять щодо тлумачення самого предмету естетики.

Тарас Шевченко та Леся Українка були прихильниками всього прекрасного як у житті, так і в мистецтві. Їх літературні герої постійно перебувають у пошуках краси, але одночасно з тим ідеал прекрасного завжди присутній в їх духовних світах. І Тарас Шевченко, і Леся Українка у своїй творчості неодноразово наголошували на вагомому впливові прекрасного, яке в свою чергу викликає стан насолоди та підносить людину на значно вищий духовний щабель. Тому можна з упевненістю стверджувати, що без переживання краси картина світу, людське світовідчуття неповноцінне. І це чітко простежується у творчому доробку Тараса Шевченка та Лесі Українки.

Варто також наголосити на тому, що прекрасне має асоціацію з добром, виступає його так званим обов'язковим атрибутом. Не існує краси без добра, і навпаки – відсутність добра призводить до ницості та потворності. Тому герої Тараса Шевченка та Лесі Українки, постійно перебуваючи у пошуках краси, виступають ще і сіячами добра. Отже, ці класики постають перед нами великим естетамі, які намагаються „відкрити” глибини краси. Слід виокремити й те, що їх концепції прекрасного здобувають яскравого вираження в повісті „Художник” і оповіданні „Жаль”. Ці твори і становлять предмет нашого дослідження.

У цій статті робиться спроба розкрити концепцію прекрасного персонажів названих творів, виходячи з різних вихідних позицій сприйняття: для героїні Лесі Українки Софії увесь ідеал краси сконцентрований у дійсності, а для художника – персонажа Т. Шевченка – навпаки: уявляється не в дійсності, а в мистецтві.

Життя для обох героїв стає виявом найвищої форми людського існування, метою якої є злиття з одвічною гармонією та красою. Вони реалізують себе як особистості у повсякденній боротьбі та пошуках.

Прикметною особливістю є те, що і Софія, і молодий художник поставлені в умови духовних змін, перетворень. Першопочтовхом цьому слугувало визволення з неволі: для

Софії – моральної несвободи, а для художника – як морального, так і фізичного, соціального тиску. Вони стають вільними від будь-яких умовностей. Софія після смерті свого чоловіка вже не вважає себе відкинутою великосвітським суспільством, вона намагається стати повноправним його членом. Для художника життя теж стає відкритою площиною, наповненою глибинним сенсом – самовідданим служінням мистецтву. Водночас для Софії і для художника вихід з неволі є першопочатковим кроком для краси. У свідомості цих людей відбувається певний злам, наслідком якого є прагнення до змін. Софія на рефлексивному рівні відчуває це: „А надто ж вона почувала себе вільною, якою уже давно, якою ніколи ще не була” [5, 282–283].

Для художника теж свобода стає оновлюючим і перетворюючим фактором: „Что значит один быстрый месяц свободы между многими тяжелыми длинными годами неволи? Я любовался им в продолжение этого счастливого месяца. Его выразительное юношеское лицо сияло такою светлою радостью, таким полным счастьем, что я, прости меня, Господи, позавидовал ему” [7, 139].

І у художника, і у Софії за плечима маячить старе життя, але вони прагнуть покінчити раз і назавжди зі своїм минулим. Софія стає сповненою нових надій і сподівань: „Тепер нове життя, нове і, може, навіть краще воно буде, ніж досі: незалежність, блискуче положення в світі, а може, й нові тріумфи, нове щастя”. Таким чином, Софію приваблює життя великосвітської левиці, яке сповнене перемог, яскравих барв. Вона, наче дитина, тягнеться до краси світу мішури. Софія вважає, що у суспільстві бомонду все справжнє: і зовнішня краса, і гармонія стосунків, і врешті-решт можна здобути своє право жінки на щастя. Але це здається лише тільки ззовні. Світ „могутніх і владних” не підпорядковується законам істинної краси та гармонії. Тому Софія стала жертвою своїх ілюзорних уявлень про прекрасне. «...про Софію ніхто й не згадував, адже її не можна було навіть уважати за „когось”, вона була просто не зрозуміла folie старого

князя, яких же е *gards* могла вона вимагати від „світу”? – Ба! коли б же то Софія знала всі ті „світові звичаї”» [5, 287].

Художника теж захоплюють мрії про нове життя, Але, на відміну од Софії, світське життя зовсім його не цікавить, реалізацію своїх поривань він вбачає в мистецтві, причому в божественному мистецтві, де визначним критерієм виступає краса. Своє естетичне кредо персонаж виголошує такими словами: „Я самый неистовый поклонник прекрасного как в самой природе, так и в божественном искусстве” [7, 199]. Своему служінню краси художник віддавався повністю, без останку. Оскільки „он, т. е. мой художник, принадлежал к категории людей страстных, увлекающихся, с воображением горячим” [7, 186]. Але дійсність, нещасливе кохання, а згодом одруження руйнують його талант митця, позбавляють можливості сприймати красу та врешті-решт бути її жерцем. Художник не знаходить сил протистояти. Дослідниця Г. Александрова зазначає: „Причиною його трагедії є насамперед відсутність внутрішньої сили, піддатливість зовнішнім обставинам, які не привели його до зради свого покликання, але сприяли деградації особистості і занепаду таланту”.

Софія, на противагу художнику, знаходить сили для боротьби за прекрасне. Усвідомлюючи те, що „золотий сон світської розкоші кудись зник, одкотився далеко” [5, 287], героїня перебуває у стані відчаю, безвиході свого становища: „...Її гнітило се несподіване занедбання, се життя в затінку, що так міцно налягало на неї. Тепер вона часто по цілих днях сиділа в будуарі самотня, проходжувалась по холодному, немов порожньому салоні, де свічада одбивали раз у раз її самотню постать, їздила самотня по вулицях шумливого, байдужого до неї міста, – і все самотня, і все занедбана!” [5, 288]. Здавалось би, у Софії не залишилося сил для протистояння, краса розкоші промайнула од неї, залишаючи тільки самотність і порожнечу в душі. Щоб повернути втрачену гармонію та наблизитись до ідеалу прекрасного життя, Софія вирушає додому – у те місце, де її завжди люблять та чекають. Але і там вона потрапляє у вир

розчарування. „Життя на селі. Нудота страшenna... Не поховать же себе в селі. Вона буде в місті” [5, 293]. І знов Софія поривається до боротьби. Героїня прагне до самореалізації, до визволення з пут буденщини. Знов розпочинається боротьба за щастя, за прекрасне життя. Але ця боротьба видається нерівною. Дійсність, жорстокі правила великосвітського середовища повністю поглинають Софію.

Доля цієї жінки та художника стає трагедією, вони так і не досягають довгоочікуваного ідеалу прекрасного. Такий стан можна охарактеризувати як катарсис. Роблячи спробу наближення до абсолюту краси, персонажі все ж таки відчують своє моральне очищення та полегшення. Прагнення до прекрасного звеличує людину, позбавляючи її духовний світ потворних рис.

Таким чином, прекрасне стає рушійним фактором у житті героїв. Як зазначає С. В. Задорожна: „У протистоянні з ницістю, низькими пристрастями краса, благородство духу здебільшого програють двобій, а їх носії почуваються самотниками, сиротами на широкому світі, мучениками, страдниками” [3, 43]. Незважаючи на це, краса підносить персонажів над буденністю, надає їх існуванню цілісності та довершеності.

Література

1. Александрова Г. Взаємодія художніх систем: „Портрет” Гоголя і „Художник” Шевченка // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. пр. міжнар. 35-ї наук. Шевченківської конф.; Черкаси, 20–22 квітня 2004: У 2 кн. / Редкол: Смілянська В. Л. (відпов. ред.) та ін.– Черкаси: Брама – Україна, 2004.– Кн. 2.– С. 261–269.
2. Естетика / За заг. ред. Л. Т. Левчук.– К.: Вища шк., 1997.– 339 с.
3. Задорожна С. В. До питання про психологію творчості Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії: Зб. наук. пр.– Вип. 7.– Київ. нац. ун-т, 2005.– С. 40–44.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів та ін.– К.: ВЦ „Академія”, 1997.– 752 с.
5. Українка Леся. Збір. тв.: У 12 т.– Т. 7. Прозові твори. Перекладна проза.– К.: Наук. думка, 1976.– 567 с.

6. Чижевський Д. До світогляду Шевченка // Українська мова і літ. в шк.– № 3.– 1993.– С. 35–37.

7. Шевченко Т. Г. Повне збір. тв.: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.– К.: Наук. думка, 2001.– Т. 4: Повісті.– 600 с.

8. Эстетика: Словарь / Под. общ. ред. А. А. Беляева и др.– М.: Политиздат, 1989.– 447 с.

Terekhova I. The Conception of Beauty in the Lesya Ukrainka's Story "What a Pity" and Taras Shevchenko's Narrative "The Painter".

The article has presented the conception of beauty of two important artists of Ukrainian literature – Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka, their world outlook position concerning the object of aesthetics was analysed, the role of beauty in life of man outlined.

Key words: ideal, the beautiful, category, art, life, happiness, artist.